

Вања Шмуља¹
Споменка Кузмановић
Народна и универзитетска библиотека Републике Српске
Бања Лука
direkcija@nub.rs

НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ НА ТЕМЕЉИМА СРПСКЕ ЧИТАОНИЦЕ²

Сажетак: Прошло је више од вијек и по од оснивања Српске читаонице у Бањој Луци. На темељима те установе, основане „да диже и развија друштеност, човјечност и образованост”, како се наводи у њеним *Правилима*, израсла је народна, јавна, универзитетска и, напосљетку, национална установа културе. Овим текстом настојали смо управо кроз те функције приказати њен развој од „ичкатице”, како је народ називао зграду у којој је била смјештена давне 1871, до данашње виртуелне библиотеке. На различитим адресама и с различитим називима, ова библиотека остала је вјерна првобитној мисији. Окружење се значајно промијенило, нарочито у неколико посљедњих деценија, а библиотекарство као струка развило се у много праваца од којих су само неки утемељени у традиционалним задацима који се заснивају на сакупљању и чувању књига. Библиотека као центар за образовање, просвјешћивање народа и његовање националне свијести, преузимала је на себе улогу коју је вријеме од ње тражило. У сваком историјском тренутку била је посредник између савремених свјетских духовних кретања и стремљења овдашњег становништва. Историјске прилике биле су лош савезник и стварању и очувању писане баштине на овим просторима. Свјесни тога, у изложби уприличеној поводом јубилеја од 150 година трајања, на овим просторима „свакако ретког и завидног”, како то 1936. године биљежи новинар *Политике* на отварању Народне библиотеке Краља Петра I Великог Ослободиоца, посебну пажњу посветили смо дигитализацији грађе која говори о оснивању и трајању Српске читаонице. И она се, у складу са добом које се налази на другом, данашњем, крају овога „вијек и по”, сада налази на савременим носачима информација као дио сталне изложбене поставке у *Соби сјећања на Пејтра Кочића* у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске.

Кључне ријечи: Српска читаоница, Богословија у Бањој Луци, Васо Пелагић, Душан Кеџмановић, Петар Кочић, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.

Априла 1866. Васо Пелагић по повратку из Босне, гдје је „врло срећно и успешно прошао”, пише Антонију Хацићу, уреднику Матице у Новом Саду, да је договорио с трговцима брчанским да заведу Реалку, с владиком Дионисијем да оснује школски фонд, те да се оснују богословије у Обудовцу и у Бањој Луци. Богословија ће бити „јака потпора православна” –

¹ vanja.smulja@gmail.com

Први аутор је документалиста савјетник у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске. Бави се библиотекарством, библиологијом, националном културном историјом и баштином.

Други аутор је библиотекар савјетник у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске. Бави се библиотекарством, националном културном историјом, баштином и културом сјећања. – Напомена ур.

² Текст је дио истоимене изложбе уприличене поводом јубилеја од 150 година од оснивања Српске читаонице, која је била постављена у Изложбеном салону НУБРС од априла до септембра 2018. године. Отуда и извјесна одступања од начина цитирања прописаног у часопису.

Слика 1. Српска читаоница. Разгледница Господска улица – Кастлов ћошак, издавач С. Угреновић, Бања Лука, око 1904. Преузето из: Вицић, С. (2006). *Поздрав из Бањалуке*. Београд: Вицић, стр. 120.

каже Пелагић и у загради додаје „под именом православља у мене је на срцу друга идеја”. „Неимајући куд или камо”, како сам каже, прихвата намјештење управитеља и професора и даје писмено обећање да ће те 1866. првога августа доћи у Бању Луку, „за основатеља овог велеважног училишта, које ћу ја као отечествени син по правцу мога знања, по изискивању околности, и по духу народа нашег основати и уредити”.

Већ крајем маја *Босански вјесник* „велику и радосну новост” јавља „која ће сваког родољупца овеселити и обрадовати”, да ће се богословија „скоро већ отворити”, а из писма које Пелагић пише Матици крајем новембра те исте године сазнајемо „да се, у име свевишњег у Бањојлуци основала Богословија и лицем првога октобра благословила и осветала”. И већ, наставља он, „у царском здрављу, учим у њој 13 ученика, и надам се, ако Бог да, до назначеног рока примања 30/11. нов. да ће их најмање 28 бити, а као у почетку овог светог и богоугодног дјела, држим, довољноје”.

Из политичких обзира, школа је носила име „богословија” али њен програм, што се види према предметима које су изучавали, био је општији, шири и секуларнији – Пелагић га описује ријечју „реалан”. „Господа турска не боје се богословског знања, мада вјешт човјек и помоћу њег може подићи револуцију”, каже он у аутобиографији, и ту се заправо види шта му под именом „православља” заправо лежи на срцу.

Слика 2. Васа Пелагић (1838–1899), оснивач Богословије и Читаонице.

Фотографисан портрет Васа Пелагића. На реверсној страни фотографије пише „слика из млађих дана у одијелу босанског православног попа под турском владавином“. Збирка фотографија Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, сигн. Ф 2203.

Богословија је 1871. године из Радуловић–Опујићеве зграде, у којој је била од оснивања, пресељена на спрат нове масивне зграде саграђене уз Царски друм. Када је саграђена, та једносратница, или како ју је народ звао „ичкатица“, била је највећа зграда у граду. У *Првом шемаџизму православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901.* објављена су *Правила основна за босанско-бањалучку богословску школу.* У глави шестој, у додатку насловљеном *Шта још требајује Богословском Училишту,* параграфу 47, наводи се да треба „у округу овог Училишта да буде Библиотека“. Осим тога што је постојање библиотеке „преважно“ за бољи успјех ученика у наукама, њено оснивање „је за умно, морално и материјално унапређење народа врловелика и важна задаћа. (...) Околности и стање српског народа и дух садашњег времена то од нас захтевају. Ако посијеш и пожњећеш, вели српска пословица“ – наводи се у Пелагићевом *Руковођи.* У истом писму у којем Матицу обавјештава да је Богословија отворена, Пелагић моли за часописе (*Матицу* и *Српски љетопис*) с којима ће, како каже, „положити темељ Богословско-Бањалучкој библиотеки,

Слика 3. Српска читаоница и СПД Јединство под једним кровом.
Одјељење фото-документације Музеја Републике Српске, сигн. Ф Ба 9.

Слика 4. Хотел Балкан у чијим дворишним просторијама се у једном периоду налазила Српска читаоница.
Разгледница Кафана Балкан. Издавач Fon & Grgić (Jos S. Wolf), Бања Лука, 1904.
Преузето из: Вивић, С. (2006). *Поздрав из Бањалуке*. Београд: Вивић, стр. 201.

ако Бог да!” Из тог сјемена посијаног „ради усавршавања питомаца и ради опћег ширења просвјете”, уз овај богословски завод, како се у *Етилоџу* поменутог *Шемашизма* наводи, „отворише одмах (...) грађани бањалучки и српску читаоницу, која и данас постоји”.

У каквом окружењу Читаоница настаје и ради у првим деценијама свог трајања најбоље се види из писма које прота Душан Кеџмановић, предсједник Српске читаонице, пише Димитрију Магарашевићу, министру просвете у Влади Краљевине Југославије. „Вама је познато”, каже он, „да је овај наш крај културно најзаосталији и економски најслабији. Ово није настало кривицом самога народа, колико развојем хисториских догађаја. Ово је крај насељен претежно Србима, па је то био разлог, да смо и под Турском и под Аустријом били препуштени својој судбини, да сами бринемо своју бригу. Аустрија је настојала, да нас систематски омета у сваком раду, за бољи културни и економски живот овога краја. До конца 1918. год. у овом крају било је срезова без иједне државне школе на селу. И данас у брдским селима бањалучког и которварошког среза сељак живи животом прехисториског човјека. Он спава на голој земљи, под главу меће комад дрвета, жена се чешља само суботом, храна му је посве примитивна, кућа без прозора, ради слабе његе умире 70% дјеце у првој години живота, и т. д.”. У таквој средини, у којој је дјеловање свих културно-просвјетних друштава ограничено, „нешто правилима, нешто полицајно-превентивним мјерама” тадашњег реакционарног режима, Српска читаоница ипак успијева да одговори свом племенитом задатку. И то што се, како пише *Отаџбина* 1907, „у пошљедње вријеме осјећа (...) код нас на свима линијама народног живота живље кретање” и што „тежње народне у културном, економском и политичком раду добивају из дана у дан све пунији и јаснији израз” великим дијелом потиче из Српске читаонице. И то дословно из просторија Српске читаонице, јер је она од самог оснивања била састајалиште интелигенције и извориште идеја одговорних за буђење и развој националне свијести српског народа овог краја. Вук Јеловац биљежи да су се у кафани „Балкан”, у чијим дворишним просторијама је била смјештена Српска читаоница, састајали Кочић, Владимир Скарић, Васо Глушац, Коста Мајкић, прота Никола Прокопић, Васо Михаиловић, Вукосав Груберовић, Ристо Томић и многи други виђенији Бањалучани. Приликом ових сусрета, Кочић је, каже Јеловац, највише волио да прича о догађајима из наше историје. Будући да су све власти које су се у првој половини ХХ вијека смјењивале у Босни и Херцеговини дјеловање Читаонице сматрале опасним и превасходно политичким³, очигледно није била у питању само прича о српској историји у прошлости, него и о српској историји у будућности. А на тој временској линији великом брзином су се смјењивали преломни догађаји – анексија Босне и Херцеговине, балкански ратови, Велики рат... Сваки од њих оставио је специфичне трагове празнине у фонду Читаонице.

Поводом иницијативе да се свим српским листовима који излазе ван Босне и Херцеговине допусти улаз у земљу, *Отаџбина* пише да народ остављен сам себи мора да се и за оне послове брине „које у сретнијим земљама врше и потпомажу државне власти. (...) Само је то жалосно и рђаво”, каже се даље у том тексту, „што наше политичке власти сваком народном предузећу стављају на пут силне препреке и намјерно заустављају напредовање

³ Иако се у *Правилима Српске читаонице*, ставу 2, изричито наводи да „Дјеловање *Српске читаонице у Бањој Луци* нема никаква политичкога значаја” и да њеним чланом „може постати свако непорочно, пристојно и пунољетно чељаде, које је припадник Босне и Херцеговине или Аустрије и Угарске монархије, а иноземци могу постати члановима само, ако стално пребивају у овим земљама” (ст. 6), „Српски језик са ћириловским писменима” као званични језик *Српске читаонице у Бањој Луци*, како каже став 4, ипак профилише и њен састав и њену мисију као националну.

Слика 5. Прота Душан Кеџмановић (1876–1942), предсједник Српске читаонице.
Преузето из: Кулунџија, Р. (2008). *Сто четрдесет година од оснивања Српске читаонице
у Бањој Луци 1868–2008*. Бања Лука: НУБРС, стр. 11.

наше у културном и просвјетном раду”. Уредништво изражава наду да ће влада изаћи у сусрет овој колективној молби српских читаоница, „јер би закерање њено било за сваку осуду”. Одговор владе Српској читаоници која се ставила на чело те иницијативе није сачуван, али у архиви Земаљске владе за 1908. годину постоји документ којим се забрањује улазак 187 листова и часописа у Босну и Херцеговину.

Реконструкција фонда Српске читаонице на основу сачуваних извора може дати само обресе. Поред докумената које Српска читаоница размјењује са Министарством просвете Краљевине Југославије и који садрже спискове књига које Читаоница тражи и/или прима, писаних трагова нема много. Отуда су драгоцјени записи Златка Пувачића који је, по позиву професора Миланковића, члана управе Српске читаонице, након Првог свјетског рата, као матурант гимназије, радио на сређивању библиотеке и на изради каталога. Иако плод умјетничке имагинације, ништа мање ни стварна ни драгоцјена није слика коју је у приповиједи *О, проклетне вечерашње вечери* ријечима насликао Кочић.

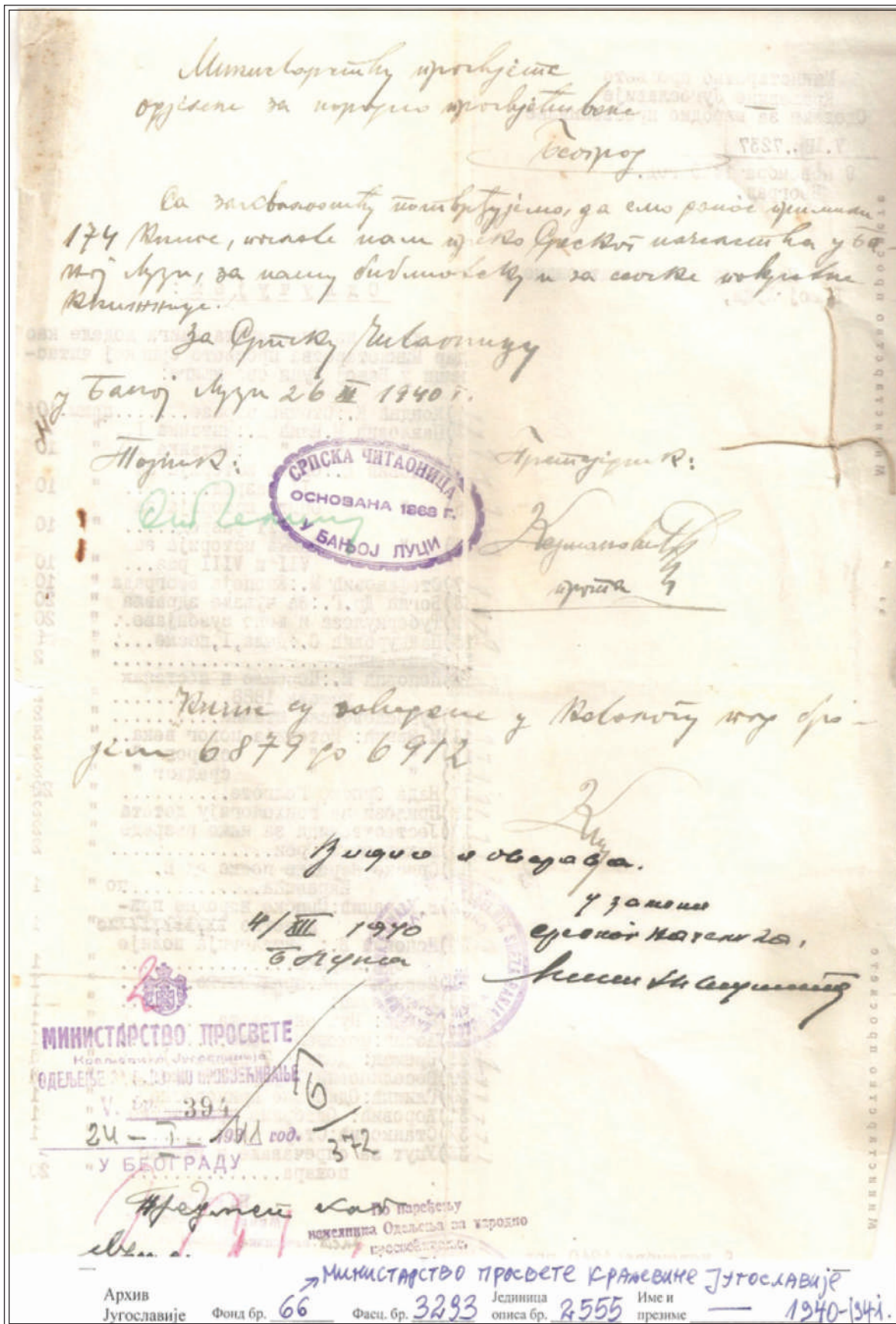
Слика 6. Петар Кочић (1877–1916). Fotografisches Atelier Louise, Wien, без год.
Збирка фотографија Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, сигн. ПКФ 12.

Душан Кеџмановић (1876–1942), парох босанско-костајнички, прото бањолучки, народни посланик, сенатор, политичар, културни прегалац и дугогодишњи предсједник Српске читаонице био је, како наводе биографи, „једна од најинтересантнијих политичких личности са подручја Босанске крајине у периоду од 1911, када је ступио у политику, до 1941. године, када је под пријетњом усташке власти напустио Бања Луку и са породицом одведен у логор Цапраг, код Сиска” (Кујача, 1999, стр. 37). Отац његов, Илија, био је Пелагићев ђак, а и Душан је остао на тој линији. Не само теоријски и по темама којима се бавио (најпознатији његов рад носи наслов *О свештенику као раднику на унапређивању народној економској ствари*) него више по стављању дјеловања испред пасивне контемплације и нарочито по томе што је властитим примјером показивао да је реализација начела прокламованих у горе поменутом раду могућа једино фанатичном борбом и личним жртвовањем. Заслуге за богаћење фонда Српске читаонице, као и за њено успјешно дјеловање све до октроисања новог устава 1931, припадају највећим дијелом управо њему.

Покушаји да се читаоница фузионише са муслиманском и хрватском и претвори у југословенску нису били успјешни, јер како се наводи у *Политици* „нису те сугестије потекле из редова самих грађана”. Непосредно прије оснивања Народне библиотеке, у *Врбаским новинама* јавља се критика да националне читаонице „учаурене саме у се” „почивају на уској племенској и верској бази”, „носе типична обележја паланачких каваница” и да их воде људи „уске малограђанске и ситнополитиканске оријентације и немања смисла за стварање такве читаонице која би стварно могла да задовољи потребе данашњег нашег културног живота”. Уједно се каже и да би „млађи људи које не притиште та мукотрпна традиција ситно-чаршијских навика и амбиција и који немају разлога и намере да се закукуљују у узак и једноставан друштвени и идејни круг” промијенили ствари набоље. Изражава се свијест о другачијем времену, новој генерацији, народном просвјешћивању и ренесанси под другачијим (не)националним именом, као и о неопходности увођења села у културнији живот. Још од јануара 1935. насловима се најављује „Оснивање Народне библиотеке у Б. Луци”. Уређење те библиотеке „замишљено је тако да би се књиге давале на посуду кући или би се читале у просторијама саме Библиотеке које су свијетле и видне а у зими би се и згријавале, те би тако у хладне дане могли сви, а нарочито сиромашни ђаци, наћи мјесто гдје би у миру и у топлу могли читати и одавати се својим студијама”.

Под насловом „Јавна библиотека у Бањој Луци” 21. јуна 1935. у *Врбаским новинама* пише „По споразуму одбора Српске читаонице и Одбора за подизање споменика Краљу Петру I Великом Ослободиоцу, оснива се у Бањој Луци јавна библиотека с читаоницом”. На тај начин „Коначно смо добили велику и модерну библиотеку”, како се наводи у једном од наслова из нешто каснијег периода. Испуњена је „једна осетљива културна празнина” и питање „скинуто са дневног реда”. Извјештавајући о њеном отварању, *Политика* много истиче улогу Народне библиотеке у изградњи културне физиономије Бање Луке и каже „Језгро ове нове просветне установе сачињава данашња културна тековина града Бање Луке, њена Српска читаоница, која ће кроз две године прославити осамдесетогодишњицу свога постанка, јубилеј свакако редак и завидан”. Даље се наставља „Данашњим отварањем Библиотеке Краља Петра Великог Ослободиоца бањалучка Српска читаоница не престаје да постоји као самостална установа. Она се само удружила са бановинском библиотеком да би у заједници с њом могла боље да задовољи културне потребе своје средине”.

Године 1938, послије отварања Народне библиотеке, у њено име, али с печатом Српске читаонице на документу, Душан Кеџмановић пише Министарству просвете, Одељењу за народно просвешћивање, и каже „овдје нема друге јавне библиотеке” и „ми смо ради, да нам се у нашој држави поклони мало већа пажња, како би се у културном погледу изравнали

Слика 7. Писмо председника Српске читаонице од 26. новембра 1940. Архив Југославије, фонд бр. 66 (Министарство просвете Краљевине Југославије 1940–1941), фонд бр. 3293, јединица описа бр. 2555.

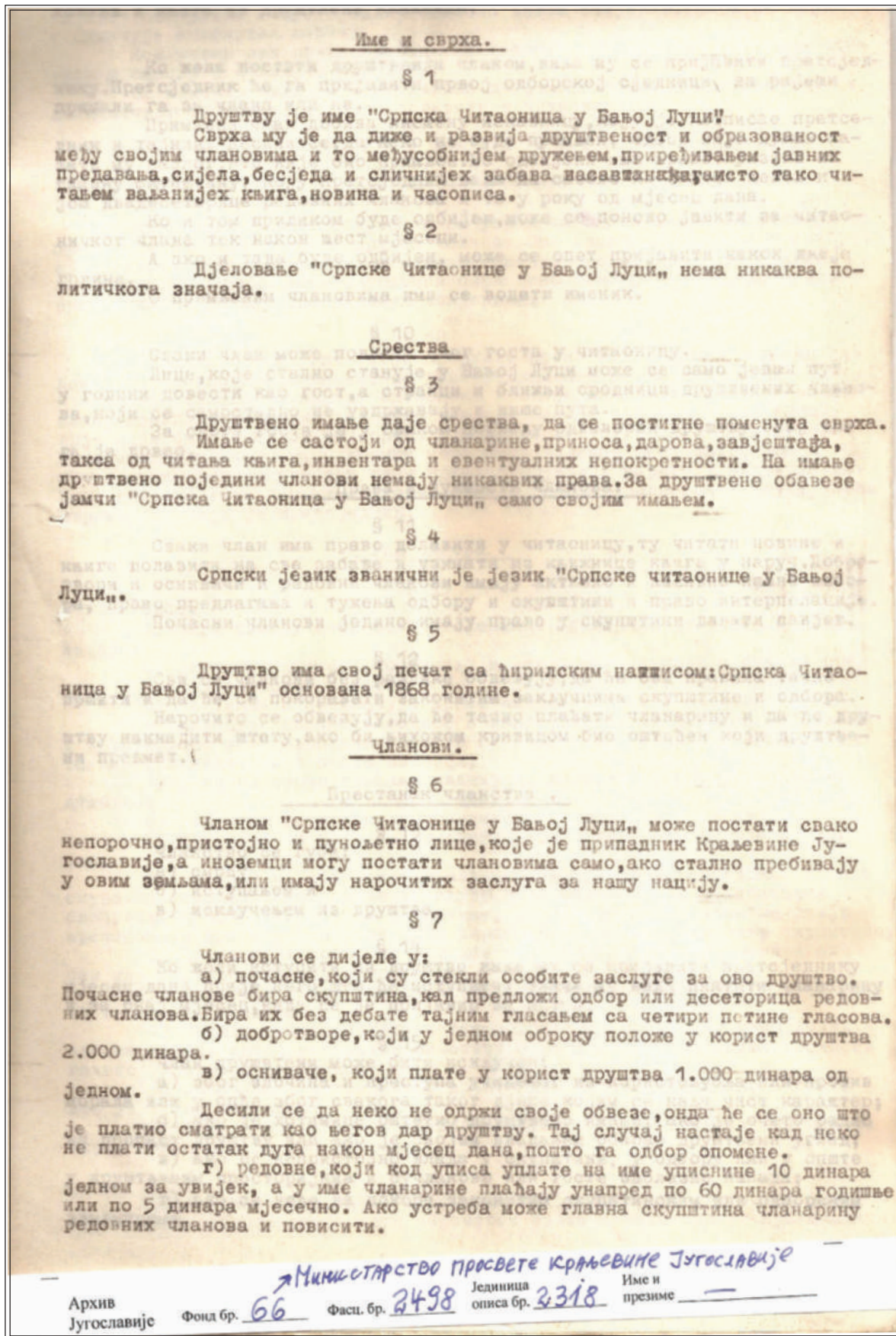
макар са онима најслабијима у Југославији”. Документ од 26. новембра 1940. године, којим се потврђује пријем књига, које се „по указаној потреби” из „Слагалишта књига као дар Министарства просвете додјељују Српској читаоници у Бањој Луци”, садржи податак драгоцјен са аспекта реконструкције фонда читаонице. У њему се каже да су те књиге „заведене у каталогу под бројем 6879 до 6912” а то нам даје тачан број књига којим је у том тренутку располагала Српска читаоница.

Док у свијету увелико бјесни рат који је Великом рату промијенио име у Први, Српска читаоница 1940. године опрема 20 нових књижница за села. Њене активности се наредне године још проширују и иду у корак с временом. Читаоница има нови кино-апарат *Agfa movector super 16* а филмове, које добија истим путем као и књиге, приказује у Средњој техничкој и Мушкој занатској школи у Бањој Луци. О озбиљној намјери културализације села говори и планирано приказивање тих филмова по селима, чим се набави агрегат. Све те планове прекинуо је Други свјетски рат. Фонд библиотеке уништен је скоро до последње књиге. На ријетким примјерцима који су избјегли ломачу на Бањалучком пољу и данас стоје печати „Хрватског државног казалишта”.

По завршетку Другог свјетског рата почиње рад на обнови земље. Народна библиотека Сарајево, централна државна библиотека за Босну и Херцеговину, од Окружног народног одбора Бање Луке тражи да потпомогне оснивање библиотеке и да обезбиједи све што може, од просторија, огрева и инвентара до редовне ставке у буџету за њено издржавање. У култури је у питању прије изградња нових него обнова старих образаца. Улога библиотеке у томе је велика. „Функција Народне библиотеке је рад на културном, стручном и политичком образовању одраслих и омладине”, каже се у Извјештају о пословању за 1960. годину. С тим циљем, књигу је требало приближити свима. Акцију оснивања сеоских књижница, коју је Српска читаоница започела прије Другог свјетског рата, по његовом завршетку, у донекле измијењеним идеолошким оквирима, наставља Народна библиотека. *Глас* доноси вијест да је досадашњим резултатима те акције задовољан библиотекар покретне библиотеке „Петар Кочић” у стратињској основној школи, Миливоје Вуковић, лугар. Он каже да је 50 чланова ове библиотеке за непуних 3 мјесеца прочитало више од 400 књига. „Земљорадник Мићо Кекић један је од ревноснијих читача”, наводи се у том чланку и даље каже: „Присутствовали смо баш кад је враћао прочитане књиге: *Савез комуниста и социјалистичка демократија*, *Жића*, *Кочевски рој*, П. Кочић: *Изабрane приповијешке и СФРЈ у бројкама*”.

У наредних пар деценија све више јача улога Народне библиотеке у изградњи културне физиономије града. Нажалост, разорни земљотрес је 1969. године значајно измијенио лице града. Библиотеку је „потрес расуо као каменчиће каквог мозаика” биљежи *Глас*. И као и сваки од „великих догађаја”, и овај је оставио специфичне трагове празнине у њеном фонду. Па ипак, ентузијазма није понестајало. Забиљежено је да су радници сами у коферима преносили књиге током многобројних сеоба, било да су у питању биле природне или друштвене недаће – ако бисмо могли тако назвати „подстанарске тешкоће” и ситуације „које се понављају културним институцијама баченим у (неадекватне) просторије за које не могу плаћати режије” према чему се друштво тада, као и данас, „односило са симптоматичним вишком комодије”.

Земљотрес из 1981. године у потпуности је обескућио Библиотеку. Али чак ни и у таквим условима она не престаје радити са читаоцима. Дирљива фотографија шатора с натписом „Народна библиотека” говори довољно о ентузијазму њених запослених. И када је, осамдесетих година ХХ вијека, постало јасно да је Бањој Луци, као универзитетском

Слика 8. Правила Српске читаонице у Бањој Луци (1930), стр 1. Архив Југославије, фонд бр. 66 (Министарство просвете Краљевине Југославије), фонд бр. 2498, јединица описа бр. 2318.

вести у дневном реду те главне скупштине и не смије се ставити под
евентуалија,

§ 38

Ако се Српска Читаоница у Бањој Луци распусти предаће одбор
везин иметак "Српској Православној црквеној општини у Бањој Луци," на
привремену управу. Ако се у року од 10 година послѣје распуштења оснује
нова српска читаоница у Бањој Луци, припаће њој имаће ове читаонице те
се има предати безувјетно.

Иначе послѣје десет година прелази у стално власништво
"Српско православне црквене општине у Бањој Луци".

§ 39

Ова правила вриједе, када их одобри скупштина и потврди
надлежна власт.

У Бањој Луци 11 маја 1930 год.

Тајник,
Др. Милош Ђурчић, в. р.

Претсједник,
Душан Кеџмановић, в. р.

II број: 27693/30

Ова се правила на основу закона о
друштвима за Босну и Херцеговину од 17/II 1910 год.

31/I 1931
Бања Лука

По наредби бана
начелник управног одјељења,

Н. Љубисављевић, в. р.

М. П.

Суд потврђује, да је овај од стране ~~суда~~ израђени прелик сагласан
са својим изворником који се састоји од 2 Листа таблица
и на коме је прилепљена такса од 2 Листа таблица
у тековним маркама.

СРЕСКИ СУД 4/6 1931
У Бањалуци, дне
Управител судске писарнице:

Дука Ђић

Архив
Југославије

Фонд бр. 66

Фасц. бр. 2498

Јединица
описа бр. 2318

Име и
презиме

Министарство просвете Краљевине Југославије

Слика 9. Правила Српске читаонице у Бањој Луци (1930), стр. 2. Архив Југославије, фонд бр. 66
(Министарство просвете Краљевине Југославије), фонд бр. 2498, јединица описа бр. 2318.

граду, потребна универзитетска библиотека, она прихвата нове обавезе. Универзитет „Ђуро Пуцар Стари” је, наводи се у *Гласу*, „одболовао од исте болести као и већина наших универзитета, прво су оснивани факултети, па тек после библиотеке”. Иако је тај пут у свијету са богатијом културном и научном баштином био обрнут, преузимањем двојне функције народне и универзитетске, Народна библиотека покушава да попуни ту празнину. Приступа Универзитету, проширује своју дјелатност и у складу с тим мијења назив у Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић”.

Глас 13. јануара 1982. биљежи претпоследњу сеобу у мали салон Дома културе а преласком у ново здање – Дом радничке солидарности – почиње ново поглавље у њеном развоју. Први пут у (донекле) свом и (углавном) одговарајућем простору, Библиотека постаје „лабораторија духа”, спремна да иде у корак с временом и да се носи са стручним изазовима на том путу.

Међутим, изазови које је вријеме донијело нису били (само) стручне природе. Грађански рат значајно је промијенио позиције културних институција у Босни и Херцеговини. Оснивачка права са Града прелазе на Владу Републике Српске и Библиотека уз промјену назива у Народна и универзитетска библиотека Републике Српске 1999. године двојној функцији народне и универзитетске додаје и националну. Од 2000. године израђује текућу националну библиографију којом региструје издавачку продукцију Републике Српске. У новонасталим околностима, питање обавезног примјерка постаје круцијално. Не само са аспекта његовања јединственог језичког, духовног и културног простора него и са много прагматичнијих позиција – набавке књига и попуњавања фондова. У том смислу, изузетно је значајан договор постигнут са Народном библиотеком Србије – да се обавезни примјерак раније достављан Народној и универзитетској библиотеци Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине у Сарајеву од 1993. године доставља Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске у Бањој Луци.

Аутоматизација, започета још давно, кад се осамдесетих година најављује „позамашно кориштење електронике”, корак по корак доводи до савременог интегрисаног библиотечког система с мултифункционалним базама података. Кроз мрежу савремене организације знања коју креира, Библиотека је постала препознатљива тачка на мапи културно-информационог окружења. И после многобројних сеоба, у виртуелном окружењу данашњице, адреса на којој се Библиотека налази добија нову димензију – налази се на читаочевој адреси.

Васа Пелагић, оснивач Српске читаонице, у *Покушајима за народно и лично унапређење* пише о значају библиотеке која омогућава својим корисницима да се „шетајући умно по небу цијелог свијета” духом и умом узвисују. Много тога се промијенило у последњих сто педесет и нешто година и Библиотека је расла у корак с временом. Подједнако је важно, можда чак и важније, оно што је остало исто. Његовање тих идеја биће угаони камен свега што се буде градило у трајању које Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске тек предстоји.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Архивска грађа

1. Збирка писама Рукописног одељења Матице Српске – Писма Васе Пелагића. *Упућено Антонију Хаџићу, у вези са оснивањем Бојословије у Бањој Луци, Београд 28. април 1866*, сигн. 2731.
2. Збирка писама Рукописног одељења Матице Српске – Писма Васе Пелагића. *Упућено Матици српској, у вези са књиџама за новоосновану Бојословију, 28. новембар 1866*, сигн. 8872.
3. *Писмо Душана Кеџмановића Димитрију Маџарашевићу у којем се говори о културним приликама бањалучког среза и националној мисији Српске читаонице у том времену*. Архив Југославије, фонд бр. 66 (Министарство просвете Краљевине Југославије), фонд бр. 2498, јединица описа бр. 2318.
4. *Допис Министарству просвете из 1941. којим Српска читаоница набавља филмове и извештава о њиховом приказивању*.
5. Архив Југославије, фонд бр. 66 (Министарство просвете Краљевине Југославије 1940–1941.), фонд бр. 3293, јединица описа бр. 2555.
6. *Правила Српске читаонице у Бањој Луци (1930)*. Архив Југославије, фонд бр. 66 (Министарство просвете Краљевине Југославије), фонд бр. 2498, јединица описа бр. 2318.
7. Народна библиотека „Петар Кочић”. *Извештај о пословању за 1960. годину*. Архива НУБРС.

Часописи и новине

1. *Босански вјесник*
4. јун 1866. (Год. 1, бр. 9, стр. 66.)
2. *Врбаске новине*
11. мај 1935. (Год. 6, бр. 702, стр. 1.)
2. април 1935. (Год. 6, бр. 671, стр. 3.)
21. јун 1935. (Год. 6, бр. 736, стр. 3.)
6. јул 1935. (Год. 6, бр. 750, стр. 3.)
3. *Глас*
15. фебруар 1965. (Год. XXIII, бр. 1031, стр. 5.)
13. јануар 1982. (Год. XXXIX, бр. 3471, стр. 8.)
15. септембар 1982. (Год. XL, бр. 3611, стр. 1 додатка *Гласник Универзитета „Буро Пуцар Стари“*)
16. март 1983. (Год. XL, бр. 3726, стр. 1 додатка *Гласник Универзитета „Буро Пуцар Стари“*)
4. *Отаџбина*
15. јун 1907. (Год. 1, бр. 1, стр. 1. и стр. 2.)
5. *Политика*
26. април 1936. (Год. XXXIII, бр. 10031, стр. 16.)

Књиге

1. Јокановић, А. (ур.). (1903). *Први шемаџизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901*. У Бањалуци: Издање и штампа књижаре С. Угреновића.
2. Пелагић, В. (1871). *Покушаји за народно и лично унапређење*. У Биограду: Штампарија Н. Стефановића и дружине.
3. Пелагић, В. (1952). *Из аутобиографије Васе Пелагића. Рад у Бањалуци*. У: Пелагић, В. *Избрани списи. Књ. 1*. Сарајево: Свјетлост, стр. 239–248.
4. Пелагић, В. (1953). *Руковођа за српско-босанске, херцеговачке, старосрбијанске и македонске учитеље*. У: Пелагић, В. *Избрани списи. Књ. 2*. Сарајево: Свјетлост, стр. 7–36.

Литература

1. Јеловац, В. (1960). *Бања Лука у прошлости: период од најстаријих – предисторијских времена до почетка Другој свјетској рати*. Бања Лука: Глас.
2. Кујача, Т. (1999). *Илија Кеџмановић: животи и дјело*. Београд: Свет књиге, Српско Сарајево: Академија наука и умјетности.
3. Пувачић, З. (2001). *Стара Бања Лука*. Београд: Академија Нова, Центар за истраживање и производњу идеја.

Vanja Šmulja

Spomenka Kuzmanović

PI National and University Library of Republic of Srpska

Banja Luka

NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA ON FOUNDATIONS OF THE SERBIAN READING ROOM

Summary: There has been more than a century and a half since the establishment of the Serbian Reading Room in the city of Banja Luka. It is on foundations of this institution, conceived with the idea of 'promoting socialisation, humanity, and education', as featured in its *Statute*, that a public, university, and, eventually, national library began its existence. This text attempts at portraying its development through the prism of the aforementioned functions, from an 'ičkatica' (term for a one-storey building), as locals referred to the building that housed it back in 1871, to the modern-day virtual library. Despite its many different locations and names, the library has remained faithful to its primary mission. Its environment has significantly changed, in particular over the past several decades, with librarianship as a profession having taken a diversified course of development, where only few of its tasks are directly linked to collecting and preserving books. The library, serving as a hub for educating and enlightening people and nourishing national awareness, has taken on the role presented to it by the time. In every historical moment it acted as a mediator between contemporary global spiritual trends and tendencies of the local people. Vasa Pelagić (1838-1899), an educator and an enlightener, channeled these tendencies into the form of Orthodox seminary, to be transformed into a library in 1868, with Dušan Kecmanović (1876-1942) and Petar Kočić (1877-1916) attributing it a socio-educational and political role, respectively. With regard to historical circumstances in the region, they have been a poor ally in terms of creation and preservation of written heritage. These circumstances manifested themselves in both natural disasters and social turmoil. The 1969 devastating earthquake had an enormous impact on the city's landscape

and, subsequently, on the library, shattering it 'like pieces of a stone mosaic', only to be obliterated by the 1981 one. A remnant of those hardships is a sentimental photograph from the period, kept in the official records, of a tent with an inscription stating 'The Petar Kočić National Library'. Some of the turning events of global history (from the 1908 Annexation of Bosnia and Herzegovina, over the Balkan Wars, First and Second World Wars, to the 1992-1995 civil war in Bosnia and Herzegovina) left their specific mark on the holdings of the Library. Given the aforementioned, we have paid, in the exhibition organised on the occasion of its 150th anniversary, special attention to digitising the holdings referring to the history of the Serbian Reading Room. Such a long history of any institution in this region is a phenomenon 'so rare and enviable', as stated by a journalist of the *Politika* daily newspaper in 1936, at the opening of the National Library of King Peter the Liberator. Thus refreshed, in accordance with today's technological demands, it is now a section of a permanent display in the *Commemoration Room of Petar Kočić* at the Library. Vasa Pelagić, the founder of the Serbian Reading Room, in his book entitled *Pokušaji za narodno i lično unapređenje (Attempts at National and Personal Improvement)*, refers to the library as a place that allows its users to 'perceive the whole world intellectually', thus making progress in their own intellect as well. There have been numerous changes to the world in the past century and a half, and the Library has lived up to these changes. Yet, equally important in this respect, perhaps even more important, are the things that have remained the same. It is nourishing such ideas that is going to present a cornerstone of what lies ahead of the National and University Library of the Republic of Srpska.

